

SOLIQQA TORTISH VA MAHALLIY BOSHQARUV UYG'UNLIGINI TA'MINLASH TARTIBI

Bafoyev Farrux Jo'raqulovich
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kirish: O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy salohiyatining oshib borishi bilan davlatning kuch-qudrati, uning o'z funksiyalarini kengaytirib borish imkoniyati ortib boradi. Davlat o'z funksiyalarini muvaffaqiyatli bajarishi uchun, shuningdek, rivojlanishning har bir bosqichida dolzarb bo'lgan strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun mamlakatda yaratilgan moliyaviy resurslarning ma'lum bir qismini o'z qo'lida to'plamog'i ob'ektiv zaruriyatdir.

Davlat budjetdan bevosita o'z faoliyatini ta'minlash vositalaridan biri hamda iqtisodiy va ijtimoiy siyosat o'tkazishning muhim unsuri tarzida foydalanadi¹.

Mahalliy hokimiyat zimmasiga tegishli hudulardagi ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal etishdek ma'suliyatli vazifa yuklatilgan bo'lib, amalda bu masalalar umudavlat ahamiyatiga ega vazifalar hisoblanadi. Chunki, fuqarolarning kundalik hayotidagi vazifalar qanchalik darajada ijobiy hal etilishi ularning umumiy ijtimoiy dunyoqarashiga bo'lgan munosabatida aks etadi. Mahalliy byudjetlar daromadlarini oshirish mahalliy hokimiyat organlari zimmasiga yuklatilgan vazifalarning bajarishning moliyaviy imkoniyatini mustahkamlovchi asosiy manba hisoblanadi.

Soliqlarni yig'ishda mahalliy boshqaruvning o'rne juda kata. Mahalliy boshqaruv organlariga davlat tomonidan kafolatlar berish hamda davlat hokimiyati va mintaqa boshqaruv organlari tomonidan mahalliy hokimiyat organlariga oid qonun hujjatlariga rioya qilinishi va mahalliy boshqaruv sohasida amalda bo'lgan me'yoriy-huquqiy hujjatlarning ijro etilishini ta'minlash respublika, mintaq va mahalliy hokimiyat organlari o'rtasida vakolatlarni samarali taqsimlashning muhim shartidir².

Bizga ma'lumki, mahalliy byudjet - davlat byudjet tizimining alohida bo'g'ini hisoblanadi. Umumdavlat pul mablag'larining byudjet bo'g'inlari o'rtasida taqsimlashning asosini, mahalliy byudjetlar mustaqilligi, ularning davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlanishi, ular daromadlarini hududiy manbalar hisobiga shakllanishi tamoyillari tashkil etadi. Bugungi kundagi davlat moliyasini boshqarish islohotlarini o'tkazish jarayoni, avvalo, mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlariga ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishda ular rolini oshirish va shu bilan bir vaqtda moliyaviy ta'minlashni mustahkamlash, butunlay yangi moliya, byudjet va

¹ O'zbekiston Respublikasi "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi 913-XII-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son.

² Xayriddinov A.B. Mahalliy byudjetlar daromad bazalarining barqarorligini ta'minlash yo'llari. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan diss. avtoreferati. -T.: 2011. -b. 13.

soliq mexanizmini yaratish, byudjetlararo munosabatlarni tartibga solish va mahalliy byudjetlar ijrosi samaradorligini ta'minlashning yangi uslubiyoti va tamoyillarini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Mahalliy byudjetlar daromadlari asosan mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar, belgilangan normativlarga muvofiq umumdavlat soliqlari, bozorlardan tushadigan daromadlar hamda boshqa daromadlar hisobidan shakllantiriladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan ajratiladigan subvensiyalar, o'tkazib beriladigan daromadlar va dotatsiyalar mahalliy byudjetlarining daromadlari hisoblanadi³.

O'zbekiston Respublikasida soliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi asosida soliq qonunchiligini soddalashtirish, soliq yukini keskin pasaytirish, soliqqa tortiladigan ob'ektlarni to'liq qamrab olish va soliqlarning yig'iluvchanligini oshirish orqali tegishli byudjetlar daromad bazalarini mustahkamlash, mahalliy soliq va yig'implarning soliq ma'muriyatchiligi mexanizmlarini takomillashtirish yuzasidan keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Mahalliy davlat hokimiyati idoralari o'zlariga yuklatilgan vazifa va funktsiyalarni lozim darajada bajarishlari uchun byudjet daromadlaridan iborat barqaror moliyaviy iqtisodiy asosga ega bo'lmog'i lozim.

O'z navbatida, mahalliy byudjetlar mustaqilligini oshirishda ularning daromad vakolatlari va xarajat majburiyatlari asosiy o'rinni egallaydi. Byudjet tizimi bo'g'inlari o'rtasida daromadlar vakolatlari va xarajatlar majburiyatlarining taqsimoti har bir mamlakatda mavjud bo'lib, moliya tizimi va fiskal siyosatiga bog'liq bo'ladi. Byudjet tizimi bo'g'inlari o'rtasidagi munosabatlar davlat tuzilishi shakliga qarab, turli tamoyillar asosida shakllanadi. Aksariyat mamlakatlarda markaziy va mahalliy byudjetlar o'rtasida, shuningdek, quyi byudjetlar o'rtasida ham daromadlar vakolatlari va xarajatlar majburiyatlarini belgilashda muammolar mavjud⁴.

Jamlangan byudjetning ko'rsatkichlari mamlakat markazlashtirilgan moliyaviy fondidan foydalanish va uni shakllantirishni tahlil qilishda muhim o'rinni egallaydi. O'zbekiston Respublikasi jamlangan byudjetining ko'rsatkichlari yordamida mamlakatda tuziladigan va davlat moliyaviy balansida aks ettiriladigan moliyaviy resurslarni markazlashtirish darajasi aniqlanadi. Jamlangan byudjet ko'rsatkichlari hisobisiz moliyaviy rejalashtirishni umumlashtirish mumkin emas, chunki davlat moliyaviy balansini va hududiy moliyaviy balanslarning ko'pgina ko'rsatkichlari jamlangan byudjetdan olinadi. O'zbekiston Respublikasining byudjet tizimi ikki bo'g'indan iborat⁵.

Mahalliy resurslarni samarali boshqarish, munitsipal iqtisodiyot sub'ektlarining o'zaro aloqalarini muvofiq ravishda tashkil etish, ishbilarmonlik

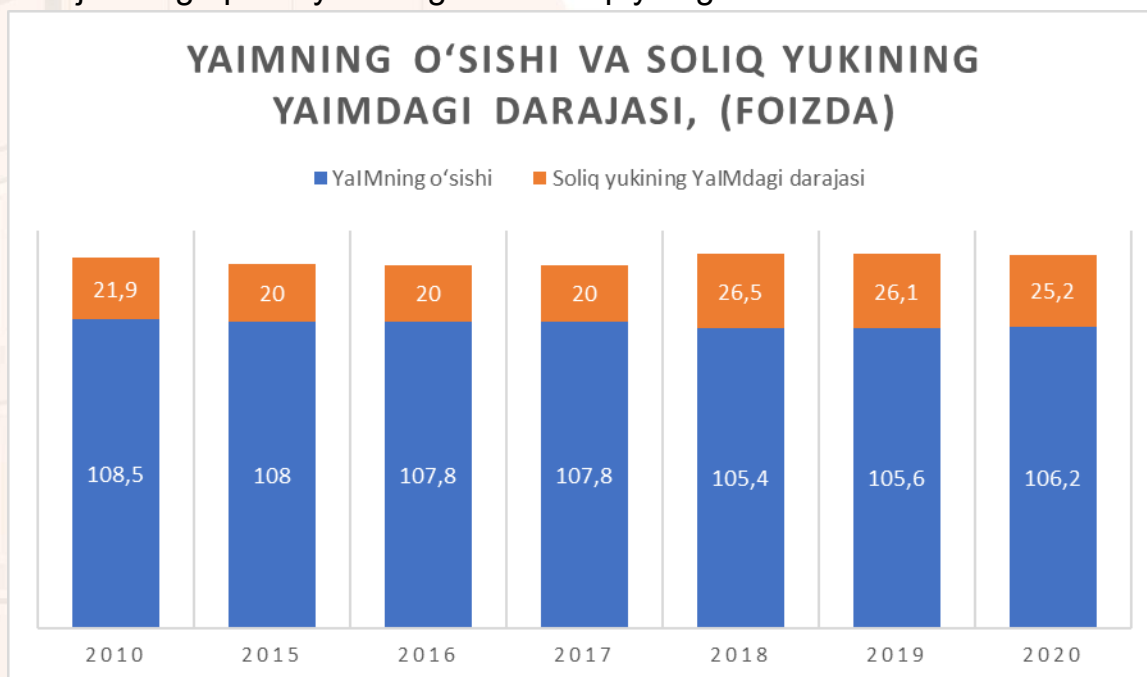
³ Mamanazarov A.B., Mahalliy byudjet va soliq. Monografiya, Marifat-madadkor; Toshkent 2004 yil, 79-80 bet

⁴ Sirojiddinova Z.X., Byudjetlararo munosabatlar. O'quv qo'llanma. Toshkent – 2010. "infoCOM.UZ

⁵ Alimov I, Xalqaro amaliyotda byudjet federalizmi modellarning o'ziga xos xususiyatlari. <http://www.biznes-daily.uz> 30.07.2018 yil №7

faolligini oshirish, hamda munitsipal xizmatlar ko'rsatish uchun moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirish imkonini beradi. Respublikamizda bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida har bir sohada iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, byudjet sohasida olib borilayotgan islohotlarni alohida ta'kidlab o'tish mumkin. Har bir davlatning iqtisodiy qudrati shu davlatning mukammal byudjetga ega ekanligi bilan ham ifodalanadi. Shunga ko'ra, mamlakatimiz davlat byudjetining ijrosini rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlarda joriy etilgan va qisqa muddat mobaynida o'zining ijobiy natijasini ko'rsatayotgan g'aznachilik tizimi faoliyatini joriy qilish arafasida turibdi⁶.

Mamlakatimiz budget-soliq siyosatida amalga oshirilayotgan tub islohotlar respublika iqtisodiyotini rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bunda soliq yuki darajasining kamayib borishi iqtisodiy salohiyatning yildan-yilga o'sib borishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omil hisoblanadi. Respublikada soliq yuki darajasining iqtisodiy o'sishga ta'sirini quyidagi 1-rasmdan kuzatish mumkin.

1-rasm. YalMning o'sishi va soliq yukining YalMdagi darajasi, (foizda)⁷

Yuqoridagi 1-rasm ma'lumotlari mamlakatimizda 2010-2017 yillarda yalpi ichki mahsulotning o'sish ko'rsatkichlari 108,5 foizdan 107,8 foizgacha kamayganda, soliq yuki ham mos ravishda 21,9 foizdan 20,0 foizgacha (1,9 foizli punktga) kamaygan. Lekin, 2018-2020 yillarda mamlakatda yaratilgan YalM oldingi 2017 yilga nisbatan 1,6 foiz punktga (107,8 foizdan 106,2 foizga) kamaygan bir paytda, soliq yuki esa aynan shu davrda o'rtacha 5,9 foiz punktga (20,0 foizdan

⁶ Якубов М.С., Жамалова Г.Б. Интеллектуальные модели и методы поддержки принятия управленческих решений в налоговой службе. Современные концепции научных исследований. 72я Международная научная конференция. «Евразийское Научное Объединение», № 2 (72), Февраль, 2021

⁷ O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi va Davlat statistika qo'mitasi rasmiy veb-saytida e'lon qilingan ma'lumotlar asosida muallif hisob-kitobi

25,9 foizga) o'sgan. Bunga asosiy sabab, mamlakatimizda aynan shu davrdan boshlab soliq sohasida islohotlar boshlanib soliq rejimlari o'zgarganligi, xususan qishloq xo'jaligi korxonalarini qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashga, kichik biznes sub'ektlari mol-mulk va resurs soliqlarini to'lashga o'tganligi bilan izohlanadi.

Qayd etish joizki, 2020 yilda yalpi ichki mahsulot 2019 yilga nisbatan rejalashtirilgan 105,5 foiz o'sish o'rniga 101,6 foizni tashkil etgan. Lekin soliq yuki 2020 yilda yalpi ichki mahsulotga nisbatan 25,2 foizni tashkil qilgan. Bunga sabablarini koronavirus pandemiyasining mamlakatimiz iqtisodiyotiga ta'siri va Prezidentimiz tomonidan pandemiyaning salbiy oqibatlarini yumshatish maqsadida, tadbirkorlik sub'ektlariga berilgan 6732,8 mlrd. so'm miqdoridagi soliq imtiyozlari va preferensiyalari bilan izohlash mumkin⁸.

O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimida muhim tarkibiy qismni mahalliy byudjetlar tashkil etadi. Mahalliy byudjetlar davlatning iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda, davlat mablag'larini taqsimlash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bizning fikrimizcha, byudjetga "bu - turli darajadagi markazlashtirilgan pul mablag'lari fondini vujudga keltirish, taqsimlash va foydalanishga oid asosiy moliyaviy reja bo'lib, u tegishli davlat yoki mahalliy idora tomonidan ishlab chiqiladigan hamda tasdiqlanadigan yuridik hujjatdan iborat"⁹ deb ta'rif berilishida aynan mahalliy byudjetlarning o'ziga xos xususiyatlari namoyon bo'ladi.

Mahalliy byudjetlar tizimi mahalliy ehtiyojlarni to'laroq hisobga olish va ularni davlat markazlashtirilgan tartibda amalga oshiradigan chora-tadbirlar bilan to'g'ri muvofiqlashtirish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytishim mumkinki, mahalliy boshqaruv organlari mahalliy byudjetga daromadlar kelib tushishini ko'paytirish hamda resurslardan optimal foydalanishdan manfaatdordirlar, chunki joylarda iqtisodiyot va madaniyatning o'sish sur'atlari mahalliy rezervlarni safarbar etishga, mablag'larni rejali sarflashga doir ishlarni tashkil etishga bevosita bog'liq bo'lib, bu o'z navbatida umuman O'zbekiston Respublikasining davlat byudjetini muvaffaqiyatli bajarishga imkon yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Budjet Kodeksi // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son.
2. O'zbekiston Respublikasi "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi 913-XII-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son.

⁸ www.soliq.uz Davlat soliq qo'mitasining "Itogi 2020 goda" maxsus jurnali. – B.11

⁹ Yo'ldoshev, Y. Tursunov. «Moliya huquqi». Toshkent. «Mehnat». 2021. -240b.

3. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 25-dekabrdagi "2021-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida" O'RQ-657-son Qonuni [https:// lex.uz/docs/-5186044](https://lex.uz/docs/-5186044)

4. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 30-dekabrdagi "2022-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida" O'RQ-742-son Qonuni [https:// lex.uz/docs/-5801127](https://lex.uz/docs/-5801127)

5. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston , 2017. – 104 b.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risidagi" 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son farmoni

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni savarali amalga oshirish tadbirlari to'g'risida"gi 2020 yil 6 oktyabrdagi PF-6079 sonli Farmoni

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-73-son qarori

9. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Soliq ma'muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-455-sonli qonuni, 2017 yil 18 dekabr

10. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. –T: "Sharq", 2009. -448 b.

11. Alimardonov M., To'xsanov Q. Soliq nazariyasi. –T.: "O'zbekiston Yozuvchilaru yushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti", 2005. -175 b.

12. Yahyoev Q.A. Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti. Darslik. –T.: "Fan va texnologiyalar markazi", 2003. -247 b.

13. Shernayev A.A, Budjetdan tashqari jamg'armalar moliyaviy resurslarini shakllantirish va taqsimlash amaliyotini takomillashtirish yo'nalishlari. «Студенческий вестник»: научный журнал. – № 1(99). Часть 6. Москва, Изд. «Интернаука», 2020. – с. 87-89.

14. Шернаев А.А. Налоговое планирование в системе обеспечения финансовой безопасности в акционерных обществах. «Интернаука»: научный журнал - № 12(141). Часть 2. Москва, изд. «Интернаука», 2020. - с. 43-45.

15. Шернаев А.А. Актуальность среднесрочного бюджетирования в Республике Узбекистан. Перспективы Инноваций, Экономики и Бизнеса – Прага, 2009. - №1. – С. 65-66.

16. Жамалова Г.Б. «Налоговая политика на макро и микроэкономическом уровнях, ее сущность и принципы разработки». International scientific and technical journal. Innovation technical and technology Vol.1, №.4. 2020.

